

Čiubrinskas, Vytis, Ingrida Gečienė-Janulionė, Caroline Hornstein Tomić, and Violetta Parutis, eds. *Returning – Remitting – Receiving: Social Remittances of Transnational (Re)Migrants to Croatia, Lithuania, and Poland*. Münster: LIT Verlag, 2023.

Vainius Bartasevičius

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas
El. paštas vainius.bartasevicius@tspmi.vu.lt

Šios sudarytos knygos autoriai gilinasi į svarbią ir aktualią, bet nepakankamai ištirtą temą – migrantų socialines perlaidas (angl. *social remittances*) kilmės (siunčiančiose) šalyse. Terminą „socialinės perlaidos“ praėjusio amžiaus pabaigoje pasiūlė JAV sociologė Peggy Levitt, apibrėžusi tokio tipo perlaidas kaip „idėjas, elgseną ir socialinį kapitalą, plūstančius iš priimančiųjų į siunčiančiųjų šalių bendruomenes“¹. Taigi tai yra plati sąvoka, apeliuojanti į tai, kad migrantai į kilmės šalis ne tik siunčia pinigus, bet ir atneša tam tikrų socialinių ir kultūrinių įtakų. Visiškai pagrįsta knygos autorių orientacija į Vidurio, Rytų ir Pietryčių Europos regioną, nes emigracijos ir grįžtamosios migracijos srautai šio regiono šalyse per pastaruosius dešimtmečius buvo išties dideli, tad ir socialinių perlaidų pasireiškimas yra labai tikėtinas. Nors būtų nesunku surasti argumentų analizuoti ir kitas šio plataus regiono valstybes, Kroatijos, Lietuvos ir Lenkijos atvejų pasirinkimas yra įdomus ir vertingas. Ypač intriguoja

¹ Peggy Levitt, „Social Remittances: Migration driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion“, *International Migration Review* 32, no. 4 (1998): 927.

Kroatijos įtraukimas į analizę, nes ši šalis savo geografinę padėtimi, europinės integracijos greičiu ir daugeliu kitų aspektų skiriasi nuo Lenkijos ir Lietuvos. Knygoje pristatytas mokslinis tyrimas remiasi kokybiniais metodais, kurie atrodo tinkami giluminei socialinių perlaidų analizei – interviu, *focus* grupėmis ir diskurso analize. Knygą būtų praturtinęs nuoseklesnis ir sistemingesnis socialinių perlaidų reiškinių palyginimas analizuotose šalyse.

Knygoje studijuojamos „socialinių perlaidų formos, būdai, kuriais jos perduodamos, ir kliūtys, trukdančios jas gauti ar įgyvendinti kilmės šalyse“ (p. 1). Knygą sudaro atskirų autorių parengti skyriai, nagrinėjantys skirtingus su socialinėmis perlaidomis susijusius aspektus. Ingrida Gečienė-Janulionė savo skyriuje analizuoja pilietines ir politines grįžusių migrantų perlaidas, kurios yra suprantamos kaip vienas iš socialinių perlaidų tipų. Violetta Parutis ir Marta Bulter dėmesį sutelkia į vis dar nepakankamai akademikų ištirtinėtą, bet labai svarbų emocijų vaidmenį migracijos procese. Vyčio Čiubrinso skyriaus objektas yra moralinės atsakomybės, įsipareigojimai ir tapatybės modeliai, susiję su grįžusių migrantų socialinių perlaidų perdavimu. Susikoncentruodama į Kroatijos akademinį sektorių, Caroline Hornstein Tomic nagrinėja visuomenės imlumą socialinėms perlaidoms, pasipriešinimą joms ir grįžusių migrantų strategijas tokiam pasipriešinimui įveikti. Indra Lukošienė socialines perlaidas darbo vietoje analizuoja iš tęstinio „prasmės kūrimo“ (angl. *sensemaking*) perspektyvos. Galiausiai, Laima Nevinskaitė tyrinėja (grįžusių) migrantų kultūros išraiškas socialiniuose tinkluose bei jų reikšmę grįžtamajai migracijai ir socialinėms perlaidoms. Bendromis pastangomis knygos autoriams pavyko atskleisti socialinių perlaidų temos įvairiapusiškumą ir įnešti savitą, įvairialypį indėlį į šį akademinį tyrimų lauką.

Nors požiūrio kampų įvairovė yra neabejotinas šios knygos pranašumas, skaitant ją nepavyksta išvengti fragmentiškumo išpūdžio; atliktos analizės yra įdomios ir vertingos, bet jų tarpusavio ryšys ir „suėjimas“ į bendrą rišlią visumą galėtų būti labiau išryškintas. Atskirų analizės skyrių integravimo funkciją iš dalies atlieka trečiasis

knygos skyrius, kuriame pristatoma visos knygos konceptualioji struktūra (angl. *conceptual framework*) ir literatūros apžvalga. Šis skyrius, kuriame pateikiama nemažai nuorodų į socialinių perlaidų tyrimų lauke vartojamas sąvokas ir analitines perspektyvas, gerai atskleidžia šio tyrimo lauko platumą. Kita vertus, nepasiklysti apžvelgtoje medžiagoje skaitytojams galėtų padėti aiškūs akcentai į pagrindines sąvokas ir tyrimo perspektyvas, bendrai naudojamas šioje knygoje. Tokių „kelrodžių“ šiek tiek trūksta, todėl sunku išvengti įspūdžio, kad ne visos pristatytos sąvokos ir perspektyvos yra vienos aktualios šiai knygai. Nors knygos išvados pateikia gerą atliktų tyrimų santrauką, būtų naudinga gilesnė autorių refleksija apie tai, kaip pagrindinės šios knygos išvalgos įsikomponuoja į esamą literatūrą apie socialines perlaidas ir ją praturtina.

Šios knygos stiprybė pirmiausia kyla iš turtingos ir labai vertingos empirinės medžiagos. Analizę praturtina tai, kad kalbėtasi ne tik su migracijos patirties turinčiais asmenimis, bet ir su jų artimaisiais bei kolegomis, taip pat nevyriausybinų organizacijų atstovais. Tokia informantų įvairovė leidžia pažvelgti į socialinių perlaidų reiškinių iš skirtingų perspektyvų; pamatyti, kaip patys sugrįžusieji supranta savo vaidmenį, kaip į socialinių perlaidų procesą žiūri migracijos patirties neturintys asmenys ir kt. Nors knygoje pristatoma interviu medžiaga yra labai asmeniška ir dėl to neleidžianti daryti platesnių apibendrinimų, tai kartu yra ir stiprybė, leidžianti į analizuojamą reiškinį pažvelgti nepaviršutiniškai ir jautriai. Knygoje akcentuojama orientacija ne tik į grįžusius migrantus ir jų savybes, bet ir į socialinių perlaidų „priėmimo kontekstą“ išties svarbi ir tikslinga, nes nuo šio konteksto stipriai priklauso socialinių perlaidų poveikis kilmės šalyje. Ateityje būtų aktualu nuodugniau panagrinėti, kaip socialinių perlaidų procesas yra veikiamas kultūrinių skirtumų tarp priimančios ir kilmės šalies (ar dideli kultūriniai skirtumai iš tiesų apsunkina socialinių perlaidų perdavimą?) bei pasaulinių kultūros srautų² (Levitt 1998, p. 940). Posocialistinių šalių atveju ypač aktualu apmąstyti so-

² Peggy Levitt, „Social Remittances: Migration driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion“, *International Migration Review* 32, no. 4 (1998): 940.

cialinių perlaidų santykį su „vakarietišėjimo“ (angl. *Westernisation*) reiškiniu, kurį galima laikyti pokomunistinės transformacijos sude-damąja dalimi. Kiek ir kaip socialinių perlaidų perdavimą palengvino Vidurio, Rytų ir Pietryčių Europos regiono šalių politinė, ekonominė ir kultūrinė orientacija į Vakarus?

Autoriai sąmoningai pasirinko rinkti interviu duomenis tik iš aukštąjį išsilavinimą turinčių informantų, motyvuodami tuo, kad šie asmenys turi didesnes galimybes atlikti socialines perlaidas (p. 34). Nors ši prielaida ir atrodo gana įtikinanti, aukštojo išsilavinimo ne-turinčių informantų įtraukimas į tyrimą būtų galėjęs suteikti interviu medžiagai daugiau įvairovės ir atverti kitokių perspektyvų. Pavyz-džiui, įžvalga, kad grįžtantys migrantai su savimi „atsiveža“ libe-ralias ir tolerantiškas pažiūras (p. 159) gali būti susijusi su autorių pasirinkta informantų atrankos strategija. Taip pat skaitant knygą susidaro įspūdis, kad didelė dalis informantų turėjo sąmoningą siekį perduoti socialines perlaidas, suvokė tai kaip savotišką misiją. Šitai verčia susimąstyti, ar socialinių perlaidų procesas visada būna toks sąmoningas ir „tvarkingas“. Atrodytų, kad socialinės perlaidos gali būti perduodamos ir per kasdienės veiklas ir situacijas, pačiam per-duodančiajam net nesusimąstant apie perlaidų faktą. Gal taip sociali-nes perlaidas perduoda asmenys, kurie turi mažiau išteklių ir galimy-bių sąmoningai skleisti savo įgytą patirtį kilmės šalyje?

Knygoje socialinės perlaidos suvokiamos kaip teigiamas, grįž-tančius migrantus priimančioms šalims daug naudos duoti galintis procesas. Ir nors iš tiesų apstu literatūros apie socialinių perlaidų pranašumus ir indėlį į šalies vystymąsi, ateityje būtų prasminga pa-žvelgti ir į galimus neigiamus socialinių perlaidų aspektus. Pavyz-džiui, socialinių perlaidų termino autorė Peggy Levitt savo analizėje apie JAV imigrantus iš Dominikos Respublikos atkreipė dėmesį į tai, kad grįžtantys migrantai dalies visuomenės buvo matomi kaip dideli individualistai, o ši savybė gali pakenkti bendruomeninių ryšių vys-tymuisi kilmės šalyje³. Fox ir Mogilnicka savo straipsnyje konstata-

³ Levitt, 934.

vo, kad Rytų europiečiai Jungtinėje Karalystėje išmoko *praktikuoti* ne tik britiškas kosmopolitizmo ir multikultūralizmo formas, bet ir „britiškas rasizmo formas“⁴. Labiau niuansuotas požiūris į socialinių perlaidų naudą leistų į socialinių perlaidų priėmimo procesą pažvelgti ne kaip į pažangių normų ir praktikų perėmimą arba atmetimą, o kaip į savotišką „vartų saugojimą“, kai stengiamasi geras perlaidas atskirti nuo žalingų.

Apibendrinant – ši sudaryta knyga atveria puikią galimybę į socialinių perlaidų procesą pažvelgti pagrindinių veikėjų akimis. Turint omenyje didėjančią grįžtamosios migracijos aktualumą analizuojamame regione, knygos pasirodymas yra savalaikis ir gali paskatinti tolesnius socialinių perlaidų tyrimus tiek trijose pasirinktose valstybėse, tiek už jų ribų. Knyga taps svarbiu šaltiniu tyrėjams ir universitetų studentams, besigilinantiesiems į migracijos ir vystymosi santykių, grįžtamąją migraciją ir transnacionalizmą.

Literatūra

- Levitt, Peggy. „Social Remittances: Migration driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion“. *International Migration Review* 32, no. 4 (1998): 940.
- Fox, Jon E. ir Magda Mogilnicka. „Pathological Integration, or, how East Europeans use Racism to become British“. *The British Journal of Sociology* 70.1 (2019): 5–23.

⁴ Jon E. Fox ir Magda Mogilnicka, „Pathological Integration, or, how East Europeans use Racism to become British“, *The British Journal of Sociology* 70.1 (2019): 19.